

Aleksandra Komornicka, Ryszard Kiełczewski

Ochrona zabytkowych cmentarzy w Polsce - zjazd konserwatorski w Halinie k. Wyszkowa

---

Ochrona Zabytków 33/3 (130), 265-266

1980

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

nego, a co najważniejsze — dalsze ich utrzymywanie jest bardzo kosztowne wobec konieczności ciągłego przeprowadzania prac konserwacyjnych. Za likwidacją tych cmentarzy przemawiał również fakt, że pozostałe cmentarze miejskie mogą w przyszłości całkowicie zaspokajać przewidywane potrzeby.

Decyzja zamknięcia 10 cmentarzy zapadła w dniu 6 czerwca 1953 r. na posiedzeniu Rady Gminy Wiedeńskiej (Der Wiener Gemeinderat). Postanowienie z dnia 15 lutego 1957 r. stwierdzało następnie, że grzebanie zmarłych powinno być możliwe, z zastrzeżeniem prawnego użytkowania grobów do dnia 31 grudnia 1970 r.

Kelejna uchwała podjęta w dniu 25 czerwca 1965 r. rozszerzyła liczbę zamkniętych obiektów do 16, postanawiając utrzymanie w przyszłości jedynie pozostałych 30 cmentarzy. Decyzja władz miejskich wyznaczała ostateczny termin zamknięcia 16 cmentarzy na dzień 31 grudnia 1975 r. oraz rozpoczęcie ich likwidacji po dniu 31 grudnia 1985 r.

Postanowienia powyższe wywołały w pewnych grupach mieszkańców poważne zaniepokojenie. Wyraziło się ono między innymi zbieraniem podpisów pod wspólną petycją, postulującą uchylenie ważności decyzji zamknięcia 12 obiektów. W związku z tym Rady Gminne (Die Gemeinderäte) zgłosiły w dniu 5 lipca 1973 r. oficjalny wniosek o rewizję terminów likwidacji wszystkich 16 cmentarzy oraz ewentualne przedłużenie wyznaczonych terminów.

Rada Gminy Wiedeńskiej w dniu 30 maja 1975 r. zdecydowała przedłużenie obu terminów o 10 lat. Przewidziano zatem:

ostateczny termin chowania zmarłych — do dnia 31 grudnia 1985 r. oraz termin rozpoczęcia likwidacji cmentarzy — po dniu 31 grudnia 1995 r.

W trakcie referendum zaproponowano wiedeńczykom do wyboru dwa sposoby przyszłościowego użytkowania tych terenów. Sposoby te były zawarte w kartach wyborczych. Pierwszy przewidywał przekształcenie cmentarzy po 1995 r. w parki miejskie, drugi — pozostawienie ich w postaci niezmienionej, nawet w wypadku utrzymania ważności zakazu grzebania na nich zmarłych. Za wariantem pierwszym przemawiały, poza przytoczonymi już argumentami, również i przykłady historyczne, a m.in. fakt likwidacji cmentarzy obok katedry Św. Stefana i wielu kościołów miejskich. Przypomniano też decyzję cesarza Józefa II z 1783 r. przeniesienia cmentarzy wiedeńskich poza linię wałów, pokrywającą się mniej więcej z dzisiejszą linią „Gürtla”. Podobnie zresztą postąpiono także w latach 1923, 1925, 1926 oraz 1927, likwidując całkowicie lub częściowo 8 cmentarzy miejskich. Za wariantem drugim przemawiało przeświadczenie, że „śmierć, a więc i cmentarze są częścią ludzkiej egzystencji”, oraz że „cmentarze są kamiennymi świadkami historii”. Wyrazem tak właśnie rozumianej roli tych obiektów jest np. słynny cmentarz Św. Sebastiana, zachowany w centrum Salzburga.

W trakcie referendum 63,2% głosujących wypowiedziało się przeciw przekształcaniu cmentarzy w parki miejskie i za utrzymaniem ich w przyszłości w postaci zamkniętych obiektów dla grzebania zmarłych.

Ocena wyników referendum jest bardzo trudna. Wiadomo bowiem przecież, że prawidłowy rozwój nowoczesnego miasta kieruje się swoimi własnymi prawami, nakazującymi często nieodzowność rozlicznych poświęceń i konieczność drastycznych form postępowania. Dlatego też wyniki wiedeńskiego referendum można by uznać za czynnik hamujący w trwającym nieustannie procesie naturalnego, perspektywicznego rozrastania się i przeobrażania organizmu miejskiego. Wyniki te ukazują nam jednakże również znamienne stanowisko nowoczesnego społeczeństwa, nasyconego już dostatecznie asfaltem, samochodową blachą i racjonalistycznym funkcjonalizmem użytkowania przestrzeni. Zaczyna ono coraz bardziej odczuwać głód wartości nie tylko materialnych i potrzebę uszanowania przeszłości nie tylko w postaci oficjalnie eksponowanych i opatrzonych urzędowym stemplem zabytków. Zabytkiem może być bowiem również coś, co stworzone zaledwie wczoraj, jeśli jest szczerym dokumentem epoki.

Sumując, należy podkreślić, że wiedeńskie referendum zasługuje na uwagę z paru powodów, a mianowicie:

— ukazało wyraźny przełom w mentalności przeciętnego nowoczesnego człowieka oraz budzącą się dążność do okazywania szacunku dla nawet najnowszej przeszłości; — wskazało na narastającą potrzebę rewizji dotychczasowego pojęcia „zabytek” oraz oficjalnej oceny i klasyfikacji dokumentów minionego czasu; — stworzyło ważny i wielokierunkowy precedens dla przyszłości.

Dymitr Sozyko

OCHRONA ZABYTKOWYCH CMENARZY W POLSCE — ZJAZD KONSERWATORSKI W HALINIE K. WYSZKOWA

W dniach 15—17 kwietnia 1980 r. odbył się w ośrodku szkoleniowym Stowarzyszenia PAX w Halinie zjazd konserwatorski poświęcony ochronie zabytkowych cmentarzy w Polsce, zorganizowany przez Ministerstwo Kultury i Sztuki wspólnie ze Stowarzyszeniem PAX. W spotkaniu wzięł udział wiceminister kultury i sztuki prof. dr Wiktor Zin oraz przedstawiciele Ministerstwa Administracji, Gospodarki Terenowej i Ochrony Środowiska, Urzędu do Spraw Wyznań, Ministerstwa Obrony Narodowej, Kurii Metropolitalnej Warszawskiej Kościoła Rzymskokatolickiego, Warszawskiej Metropolii Prawosławnej, Konsystorza Kościoła Ewangelicko-anglikańskiego, Związku Religijnego Wyznania Mojżeszowego, placówek naukowych, m.in. Politechniki Krakowskiej, Uniwersytetu Marii Skłodowskiej-Curie w Lublinie, Uniwersytetu Warszawskiego i Śląskiego, Instytutu Sztuki Polskiej Akademii Nauk, Instytutu Kształtowania Środowiska, Instytutu Mechaniki Precyzyjnej, Pracowni Konserwacji Zabytków, Muzeum Narodowego w Warszawie, Muzeum Tatrzańskiego w Zakopanem, Muzeum Okręgowego w Nowym Sączu, Związku Polskich Artystów Plastyków, Zarządu Głównego Polskiego Towarzystwa Turystyczno-Kra-

joznawczego, towarzystw regionalnych, Towarzystwa Opieki nad Zabytkami, Komitetu Opieki nad Starymi Powązkami, wojewódzkich urzędów konserwatorskich z 37 województw, Ośrodka Dokumentacji Zabytków oraz działaczy Stowarzyszenia PAX. Wygłoszone zostały następujące referaty:

W. Zin, *Potrzeby ochrony zespołów cmentarnych*;

T. Swat, *Rola cmentarzy w kulturze narodowej*;

J. Bogdanowski, *Cmentarze, jako element krajobrazu Polski*;

K. Pawłowski, *Problem cmentarzy w systemie ochrony dóbr kultury*;

D. Obrębski, *Administracja i utrzymanie obiektów cmentarnych w Polsce*;

H. Chachulska, *Zasady ewidencjonowania zabytkowych założeń cmentarnych*;

J. Król, *Udział Stowarzyszenia PAX w ochronie zabytkowych cmentarzy*;

A. Kozłowski, *Metody przemysłowe w konserwacji żeliwnych nagrobków i ich elementów*;

O. Gumiński, *Z doświadczeń konserwacji elementów nagrobnych na Cmentarzu Powązkowskim*.

W komunikatach omówiono doświadczenia terenowych zespołów ewidencjonujących cmentarze oraz problemy ochrony zabytkowych cmentarzy w Polsce. W toku dyskusji zaznaczona została tradycja, rola i znaczenie zabytkowych cmentarzy w świadomości społecznej i ich miejsca w spuściznie historycznej narodu. Zwracano uwagę na złożoność problematyki oraz konieczność podjęcia interdyscyplinarnych i międzyresortowych działań i decyzji. Mówiono o niezwłocznej potrzebie objęcia ochroną cmentarzy zamkniętych, nie mających użytkownika, o miejscu cmentarzy w krajobrazie kulturowym oraz o wartościach cmentarzy i ich elementów jako dzieł sztuki. Stwierdzono niedostateczny stan badań i publikacji dotyczących zabytkowych cmentarzy. Osobne miejsce poświęcono pilnej potrzebie opracowania ewidencji zabytkowych założeń cmentarnych oraz sporządzenia skróconych wykazów zabytkowych cmentarzy w Polsce.

Pod koniec drugiego dnia obrad Komisja Wnioskowa przedstawiła zebranym następujące wnioski:

1) powołanie Zespołu Koordynacyjnego ds. ochrony cmentarzy w Polsce, złożonego z przedstawicieli: Ministerstwa Kultury i Sztuki, Ministerstwa Administracji, Gos-

podarki Terenowej i Ochrony Środowiska, Urzędu ds. Wyznań i Stowarzyszenia PAX;

2) konieczność opracowania ankiety, która byłaby podstawą do przeprowadzenia wstępnej ewidencji wszystkich cmentarzy w Polsce;

3) wydanie w Zeszytach Naukowych Stowarzyszenia PAX materiałów ze zjazdu;

4) konieczność umocnienia pozycji wojewódzkich konserwatorów zabytków w sprawach wszelkich decyzji dotyczących zabytkowych cmentarzy zgodnie z ustawą z 31.1.1959 r. o cmentarzach i chowaniu zmarłych;

5) konieczność oznakowania cmentarzy zabytkowych;

6) włączenie do współpracy organizacji społecznych (LOP, PTTK) oraz zakładów pracy;

7) potrzeba konsultowania działań w zakresie ochrony cmentarzy z przedstawicielami wyznań religijnych;

8) szersze propagowanie wyników badań z zakresu konserwacji oraz wartości historycznej cmentarzy i ich znaczenia dla kultury narodowej, a także podejmowania nowych badań w tym zakresie.

Ministerstwo Kultury i Sztuki przyznało kilku członkom Stowarzyszenia PAX złote odznaki „Za opiekę nad zabytkami”. Odznaczenia wręczył wiceminister prof. dr Wiktor Zin.

Telewizja Polska przedstawiła filmy poświęcone tematyce ochrony cmentarzy, zaś ostatniego dnia uczestnicy zjazdu zapoznali się z programem konserwatorskim realizowanym na cmentarzu Powązkowskim przez Komitet Opieki nad Starymi Powązkami.

Aleksandra Komornicka
Ryszard Kielczewski

METODY I TECHNIKA EWIDENCJI ZABYTKÓW — SPOTKANIE KONSULTACYJNE KOMISJI PROBLEMOWEJ GRUPY ROBOCZEJ KRAJÓW SOCJALISTYCZNYCH DS. KONSERWACJI ZABYTKÓW HISTORII, KULTURY I MUZEALIWÓW

W dniach 21—27 kwietnia 1980 r. w Rożnawie k. Koszyc odbyło się pierwsze spotkanie międzynarodowego zespołu specjalistów powołanych dla współdziałania przy opracowywaniu tematu: „Metody i technika ewidencji zabytków”. Zgodnie z ustaleniami powziętymi na posiedzeniu organizacyjnym Grupy Roboczej w Warszawie w październiku 1978 r.¹, koordynatorem tego tematu jest Czechosłowacja, a bezpośrednim organizatorem konferencji był Slovenský Ústav Pamiatkovej Starostlivosti a Ochrany Prirody w Bratisławie.

W spotkaniu wzięły udział delegacje z Bułgarii, Czechosłowacji, NRD, Polski, Węgier i Związku Radzieckiego. W skład delegacji polskiej weszli: mgr Barbara Lenard (Ośrodek Dokumentacji Zabytków w Warszawie), prof. dr Adam Miłobędzki (Instytut Historii Sztuki Uniwersytetu Warszawskiego) i mgr Marian Kornecki (przewodniczący delegacji, PP PKZ Oddział w Krakowie). Obradom przewodniczył dr Michał Horsky z Bratisławy.

Tematem posiedzenia była prezentacja stosowanych w poszczególnych krajach syste-

mów, rodzajów i metod prac przy ewidencji zabytków, jako podstaw w zakresie identyfikacji problemu; istotnym zagadnieniem stała się również sprawa jednoznaczności pojęć i terminologii. W tej mierze wszystkie delegacje przedstawiły referaty informacyjne².

Niejako w drugim etapie obrad podjęto temat zarysu współpracy międzynarodowej w zakresie utworzenia konkretnej wspólnej płaszczyzny działania. Perspektywy w tej mierze obejmują dążenia zmierzające do wprowadzenia jednolitych systemów informatycznych. Dla zabytków nieruchomych prezentacje doświadczeń i stosowanych systemów przedstawiły delegacje czechosłowacka i radziecka, dla zabytków ruchomych — delegacja polska. Wyniki konferencji podsumowane zostały w obszernym protokole, ujmującym zarówno sprawozdanie z przebiegu spotkania, jak i ustalenia obejmujące postulaty przygotowania materiałów na kolejne spotkanie robocze zaplanowane na rok 1981. Materiały te winny objąć: 1) przekazanie w drodze wymiany wzorcowych danych

metodologicznych dotyczących stosowanych w poszczególnych krajach form ewidencji; 2) opracowanie danych do międzynarodowego słownika terminologicznego w zakresie ewidencji zabytków, niezbędnego dla identyfikacji pojęć; 3) opracowanie propozycji w zakresie wzorcowej karty informatycznej — w pierwszym etapie dla zabytku nieruchomego — która będzie mogła zostać zastosowana w systemie międzynarodowym. Ustalono również, że materiały z odbytej konferencji zostaną opublikowane przez koordynatora tematu.

W trakcie konferencji odbyły się spotkania uczestników z władzami miasta i powiatu rożnawskiego oraz przedstawicielami słowackiego środowiska konserwatorskiego. Zorganizowano również objazd naukowy w celu poznania czołowych zespołów zabytkowych okolicy: w Koszycach, Krasnej Horce i Stitniku oraz kilku innych. W czasie objazdu uczestnicy zapoznali się również z pracami konserwatorskimi przy malowidłach ściennych Łukasza Krackera w barokowym kościele dawnego opactwa norbertańskiego w Jaszowie, prowadzonymi przez konserwatorów polskich z krakowskiego Oddziału PKZ. Uroczyste zamknięcie konferencji odbyło się w pałacu Betliar koło Rożnawy.

Marian Kornecki

¹ F. Ptaszynski, *Współpraca konserwatorów zabytków krajów socjalistycznych*, „Ochrona Zabytków”, nr 1, 1979, s. 70—71.

² Delegacja polska przedstawiła trzy referaty: mgr M. Kornecki, *Rejestracja, ewidencja i inwen-*

taryzacja zabytków w Polsce. Cele — metody — organizacja; prof. dr A. Miłobędzki, *Ewidencja zabytków w Polsce. Historia — kryteria — ocena*; mgr B. Lenard, *Metody ewidencji w praktyce Ośrodka Dokumentacji Zabytków w Warszawie*.

REWALORYZACJA MIAST I KONSERWACJA ZABYTKÓW — SYMPOZJUM W DÜSSELDORFIE

W ramach „Dni Polskich”, odbywających się w okresie 23.IV—5.V 1980 r. w Düsseldorfie, w dniu 25 kwietnia 1980 r. zorganizowane zostało staraniem Narodowego Komitetu UNESCO w RFN (Deutsche UNESCO-Kommission) i Związku Architektów Nadrenii-Westfalii (Architekten Kammer Nordrhein-Westfalen) sympozjum poświęcone sprawom konserwacji zabytków i rewitalizacji miast w Polsce i RFN.

Obrady otworzyli Paul Tümena (sekretarz Akademii przy Architekten Kammer Nordrhein-Westfalen) oraz dr Hans-Dieter Dyroff (referent do spraw kultury przy Deutsche UNESCO-Kommission).

Referaty wygłosili:

Diether Wildemann, *Odnowa miast i konserwacja zabytków w Republice Federalnej Niemiec*;

Rüdiger Recknagel, *Przykład Düsseldorf*; Marian Arszynski, *Historyczne i metodyczne podstawy polskiej konserwacji zabytków*; Wojciech Kalinowski, *Ochrona i konserwacja miejskich ośrodków historycznych w Polsce*;

Klemens Koczorowski, *Polskie prace konserwatorskie za granicą jako przykład współpracy międzynarodowej*.

Zestawienie problematyki polskiej i niemieckiej w wygłoszonych referatach przedstawilo wyraźnie istniejące różnice poglądów i stosowanych metod. W pracach niemieckich istnieje dążenie do „estetyzacji” miasta drogą konserwacji fasad i zespołów przy jednocześnie daleko posuniętej modernizacji zabudowy, nieraz z wyraźną skłonnością dla zachowania substancji zabytkowej budynków. Natomiast „polska szkoła konserwatorska”, oparta na starannym

naukowym rozpoznaniu obiektów i zespołów zabytkowych, dąży do maksymalnego zachowania substancji i struktury obiektów, naginając często przysługę ich funkcję do wymagań konserwatorskich.

Sympozjum, które spotkało się z dużym zainteresowaniem miejscowego środowiska architektów, konserwatorów i historyków sztuki, było interesującą konfrontacją poglądów i metod, nieraz dość rozbieżnych, wynikających nie tylko z innych założeń ideologicznych, ale również z historycznego rozwoju ochrony dóbr kultury w obu krajach.

Z okazji „Dni Polskich” eksponowana była również w Düsseldorfie w dniach 23 kwietnia—25 maja wystawa przedstawiająca dorobek Polski w zakresie konserwacji zabytków.

Wojciech Kalinowski